

OD REDAKCJI

Numer 44 „Pamięci i Sprawiedliwości” został poświęcony przede wszystkim „człowiekowi steranemu przeżyciami”¹ – Sergiuszowi Piaseckiemu. Redakcja czasopisma postanowiła przypomnieć dokonania tej nietuzinkowej postaci, odgrywającej w życiu wiele ról: partyzanta, agenta wywiadu, więźnia, poety, malarza, żołnierza AK, ojca, emigranta, wreszcie pisarza i publicysty, którego dzieła przełożono na kilkanaście języków. Piasecki był niezwykle krytycznie ustosunkowany do systemu komunistycznego. Nic więc dziwnego, że jego prace były w PRL objęte bezwzględny zapisem cenzorskim.

Numer otwiera esej Tomasza Balbusa, który zaprezentował biografię pisarza. Duża wartość tego tekstu wynika m.in. z uwzględnienia w nim mniej znanych archiwaliów, nie tylko polskich, lecz także litewskich i brytyjskich. Z kolei opracowanie autorstwa Mirosława Golona, rozpoczynające dział „Studia”, zostało poświęcone przedstawieniu pierwszego roku powojennej Polski w jednym z najbardziej znanych dzieł Piaseckiego – grotesce politycznej *Siedem pigulek Lucyfera*. Powieść, która porusza przede wszystkim tematykę komunistycznej propagandy, została opublikowana już wiosną 1948 r. Autor artykułu konfrontuje przygody bohatera analizowanego utworu – diabła Marka – z faktami, zastanawiając się, czy omawiana książka może być uznawana za ważne źródło historyczne do badań nad początkami Polski „ludowej”. Kolejne studium także dotyczy *Siedmiu pigulek Lucyfera*. Tym razem, w przeciwieństwie do poprzedniego tekstu, analiza została przeprowadzona głównie z pozycji literaturoznawczej. Wacław Lewandowski przedstawił dzieje wydawnicze utworu i konflikt jego autora z wydawcą. Duża część artykułu została poświęcona rozważaniom o charakterze genologicznym i elementom autentyczności w omawianej powieści. Trzecie opracowanie umieszczone w dziale „Studia” dotyczy niewystarczająco wyjaśnionych epizodów z życia Piaseckiego, zwłaszcza z jego wczesnych lat. Wrocławski badacz Krzysztof Polechoński przytoczył symptomatyczną wypowiedź Stanisława Ignacego Witkiewicza, według którego to, „co [Piasecki] przeżył, to jest coś tak piekielnego, że wierzyć się nie chce, że on jeszcze w ogóle istnieje”. Ryszard Oleszkowicz nawiązał w swoim artykule do pracy Piaseckiego na rzecz wywiadu wojskowego II Rzeczypospolitej w latach 1922–1926. Historyk skoncentrował się na przedstawieniu jednostki Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, z którą współpracował późniejszy pisarz. Następnie Adam Fitas poddał analizie podobieństwa i różnice biografii, światopoglądów oraz specyfiki

¹ Tak Sergiusza Piaseckiego opisał oficer wileńskiej AK por. Jerzy Urbankiewicz. Zob. tekst Tomasza Balbusa w niniejszym tomie.

twórczości Piaseckiego i innego wybitnego literata XX w. – Józefa Mackiewicza. Ostatni, szósty tekst, zaprezentowany w ramach „Studiów” dotyczy recepcji twórczości Piaseckiego w krajach niemieckojęzycznych. Hans-Christian Trepte zastanawia się nad przyczynami nieobecności polskiego pisarza w pracach literaturoznawców i polonistów z tego obszaru. Jest to tym bardziej zastanawiające, że powieść *Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy* cieszy się tam bardzo dużą popularnością wśród czytelników.

Dział „Varia” składa się z pięciu rozpraw. Otwiera go praca Alicji Bartnickiej, która przedstawiła przepisy rozporządzenia o oznakowaniu Żydów opaską z gwiazdą Dawida i ich stosowanie na terenie dystryktu warszawskiego Generalnego Gubernatorstwa w okresie II wojny światowej. Autorka opisała reakcje ludności – Żydów i Polaków – na wprowadzenie tych restrykcji, a także wysokość kar za ich naruszenie. Tekst Beaty Kozaczyńskiej został poświęcony strategiom przetrwania w nieludzkich warunkach sanitarno-bytowych więźniów niemieckiego obozu przejściowego w Zamościu (UWZ-Lager Zamosc). Obóz działał od 27 listopada 1942 r., od rozpoczęcia przez Niemców masowych wysiedleń mieszkańców Zamojszczyzny, a pobyt w nim osadzonych trwał od kilku dni do kilku miesięcy. Krzysztof Lesiakowski zaprezentował w swoim artykule sylwetkę Wiktora Pietruszki, postaci niezwykle ważnej w kontekście starań o sprowadzenie do kraju po 1945 r. polskich dzieci wywiezionych w czasie II wojny światowej do Niemiec. Pietruszka stworzył interesującą koncepcję umożliwiającą poszukiwanie całych grup dzieci, a nie tylko pojedynczych osób, jednak na jej wdrożenie zabrakło czasu i pełnego poparcia współpracowników. Paweł Niziołek przedstawił posunięcia władz PRL będące odpowiedzią na wydarzenia marcowe 1968 r. Czyszkom kadrowym na istniejących uczelniach towarzyszyło powoływanie nowych szkół wyższych, a także intensyfikacja starań mających na celu zwiększenie odsetka młodzieży pochodzenia robotniczo-chłopskiego wśród studentów. Dział zamyka opracowanie Mirosława Jirečka, który scharakteryzował system edukacyjny w Czechosłowacji w latach 1948–1989. Przedstawił najważniejsze punkty zwrotne w jego dziejach, związane zarówno z indoktrynacją komunistyczną, jak i stopniowymi wysiłkami reformatorskimi. W ich rezultacie system w omawianym okresie wielokrotnie się zmieniał, m.in. pod wpływem wydarzeń politycznych, takich jak Praska Wiosna czy będąca jej skutkiem interwencja wojsk Układu Warszawskiego.

W dziale „Recenzje i polemiki” zamieszczono omówienie publikacji poświęconej polskim miejscom pamięci na Grodzieńszczyźnie autorstwa Jana Piskurewicza. Recenzowana książka zawiera fotografie 314 takich miejsc z komentarzami, czasem bardzo obszernymi, powstałymi m.in. na podstawie wywiadów z miejscową ludnością. Można powiedzieć, że jest to pomnikami opisana historia Grodzieńszczyzny, zwłaszcza ostatniego stulecia.

Tom zamyka sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej „Rachunki za Powstanie Warszawskie (1944–2024). Odpowiedzialność, rozliczenia, sprawiedliwość”, która odbyła się w Warszawie w dniach 2–3 października 2024 r.

Daniel Czerwiński

ORCID: 0000-0002-2944-7741

Rafał Opulski

ORCID: 0000-0001-9772-0298